

Osmanlı Gazetesi'ne Gönderilen Mektuplar Ve İçerikleri*

Gülser OĞUZ

Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi

E-mail: gulser.oguz@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-3338-5982

Geliş Tarihi: 08.02.2017 Kabul Tarihi: 11.12.2017

ÖZ

OĞUZ Gülser, **Osmanlı Gazetesi'ne Gönderilen Mektuplar ve İçerikleri**, CTAD, Yıl 13, Sayı 26 (Güz 2017), s. 236-252.

Osmanlı Gazetesi 1897-1904 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Osmanlı Gazetesi II. Abdülhamit yönetimine muhalif olan İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından çıkarılmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in baskısı sebebiyle yayın hayatını yurt dışında sürdürmek zorunda kalmıştır. Gazete yayın hayatı boyunca Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren bütün gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bunun dışında gazetede bütün haber ve makaleler tarandığında gazetenin yayın hayatı boyunca ısrarla sürdürdüğü tek tavır Sultan II. Abdülhamit'e olan muhalefetleridir. Osmanlı gazetesinin yayın hayatı boyunca sürekli takip ettiği konulardan biri meşrutiyet yandaşlığıdır. Gazeteyi çıkaranlara göre Osmanlı Devleti'nin kötü durumunun tek sebebi II. Abdülhamit'in yönetimidir. Devletin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması için tek çare ise meşrutiyetin ilan edilmesi gerekmektedir. Osmanlı Gazetesi önce Cenevre, Londra ve en sonra da Kahire'de çıkarılmıştır. Gazetenin sayfaları incelendiğinde gazeteye hemen hemen her sayıda farklı farklı şehirlerden mektupların ulaştığı görülmektedir. Gazeteye gelen bu mektupların en çok İstanbul'dan geldiği görülmüştür. Bunu Girir'ten gelenler izlemektedir. Gazeteye ulaşan mektupların Şam'dan, Kuveyt'ten, Musul'dan, Mısır'dan, Edirne'den, Deliorman'dan, Trablus'tan, Arnavutluk'tan ve daha pek çok yerden

* Bu çalışma "Osmanlı Gazetesi(1897-1904)" başlıklı yüksek lisans tezine dayalı olarak yapılmıştır. Bkz. Gülser OĞUZ, *Osmanlı Gazetesi (1897-1904)*, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

gönderildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Amerika'dan da mektupların Osmanlı Gazetesi'ne ulaştığı görülmüştür. Gazeteye gönderilen mektupların içeriğinin de gazetenin görüşleriyle paralellik taşıdığı görülmektedir. Osmanlı Gazetesi'ne gönderilen bu mektupların çok farklı coğrafi alanları kapsaması gazetenin etki alanını ve takipçilerini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Gazetesi, Muhalefet, II. Abdülhamit, Mektup, Meşrutiyet.

ABSTRACT

OĞUZ Gülser, **Letters Sent to 'Osmanlı' Newspaper and their Contents**, CTAD, Volume 13, Issue 26 (Fall 2017), pp. 236-252.

The Osmanlı (Ottoman) newspaper pursued its publication life in the years 1897-1904. It was published by the members of the Committee of Union and Progress, who were dissident to the ruling of Abdulhamid II. It has been forced to maintain its publication life abroad because of Sultan Abdulhamid II's oppression. Osmanlı did not, throughout its publication life, remain indifferent to all developments concerning the Ottoman Empire. Moreover, when all news and columns in the Newspaper are scanned through, the only attitude maintained persistently by the Newspaper throughout its publication life is observed as its dissent to Sultan Abdulhamid II. One of the issues followed persistently by Osmanlı throughout its publication life was a constitutional advocacy. The only reason for the plight of the Ottoman Empire, according to the newspaper issuers, was the rule of Sultan Abdulhamid II. The only way to rescue the State from its plight was to declare constitutional monarchy. Osmanlı was published first in Geneva, London and lastly in Cairo. When the pages of the Newspaper are examined, it has been observed that letters from different cities were received by the Newspaper for almost every issue. It has been observed that these letters were received mainly from Istanbul, followed by Crete. It is determined that the letters received by the newspaper were sent from Damascus, Kuwait, Mosul, Egypt, Edirne, Ludogorets, Tripoli, Albania and many other places. Furthermore, letters from America are also observed to have been received by the Osmanlı. The content of the letters is also observed to be in parallel with the views of the newspaper. The fact that these letters covered highly diverse geographical areas is of importance to show the impact area and followers of the newspaper.

Keywords: Osmanlı Newspaper, Dissent, Abdulhamid II, Letter, Constitutionalism.

Osmanlı Basınında Osmanlı Gazetesi

Osmanlı Devleti'ne Basının Girişi

İnsanoğlu yüzyıllar boyu haberleşmek maksadıyla çeşitli yöntemler kullanmıştır. Yazı, bu bağlamda insanoğlunun kullandığı en etkili ve kalıcı yöntemlerden biri olmuştur. Yazının keşfiyle insanlar arasındaki bilgi

alışverişinde önemli bir çığır açılmıştır. Yazının keşfinin haberleşme ve bilgi akışında yarattığı çığırın ikinci aşaması matbaanın keşfiyle olmuştur. Matbaa yazılı metinlerin aynı anda birden çoğalmasını sağladığı için bilgi paylaşımının daha da hızlanmasına olanak sağlamıştır. Matbaanın icadı insanlık tarihinde bilginin aynı anda pek çok kişiye ulaşmasına olanak sağladığı için çok önemlidir. Matbaanın yazılı metinlerden gazetelerde kullanılmaya başlamasıyla da toplumlar ve devletler farklı bir aşamaya girmiştir.¹

Osmanlı Devleti'nde gazetecilik iki farklı şekilde hayat bulmuştur. Bunlardan ilki, ilk olma özelliği taşıyan ve devlet eliyle çıkarılan *Takvim-i Vekayi* gibi resmi ya da *Ceride-i Havadis* gibi yarı resmi gazetelerdir.. Bu gazetelerin genel özelliği haber verme nitelikleri taşımalarıdır. Bazılarının da – *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis* gibi- devlet destekli çıkarılmasıdır. Bunun yanında adı geçen gazetelerin, basının topluma ulaşmadaki gücünü göstermesi bakımından sonrasında Osmanlı Devleti'nde çıkmaya başlayacak olan fikir ve muhalefet gazetelerine öncülük yaptıkları bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde basın çalışmaları, Tanzimat döneminde farklı bir boyut kazanmıştır ki bu ikinci dönemi oluşturur. Özel teşebbüsle çıkarılan yeni dönem gazeteler, yönetimin yaptığı faaliyetleri halka duyurma amacının dışında halkı aydınlatma ve bilinçlendirme amacı gütmeye başlamıştır. Bu bağlamda basının gücü Osmanlı Devleti'nde farklı bir yönetim tarzı gelmesi gerektiğini savunan kişiler tarafından keşfedilmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin basınla tanışmasının aşamaları şu şekildedir: Osmanlı Devleti'nde gazetenin hayat bulması Avrupa devletleriyle kıyaslandığında oldukça geç olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk gazete İzmir'de yayın hayatına başlamıştır. 1795 yılında yayınlanan gazetenin adı *Bulletin des Nouvelles*'dir.² Sonrasında 1828 yılında Mısır'da Arapça-Türkçe bir gazetenin çıkarıldığı görülmüştür. Gazetenin adı *Vakayi-i Mısriyye*'dir.³ İstanbul'da çıkarılan ilk gazete ise, 1 Kasım 1831 yılında yayın hayatına başlayan devlet eliyle çıkarılan *Takvim-i Vakayi*'dir. Bu gazetenin özelliklerinden biri devlet eliyle çıkarılmasıdır. II.

¹ Osmanlı Devleti'ne matbaanın gelişi 1492 yılına kadar geriye götürülmektedir. Bu tarihte İspanya'daki engizisyon mahkemesinden kaçıp Osmanlı'ya sığınan kişiler yanlarında matbaayı da getirmiştir. Bkz. Abdülrezzak Altun, *Türk Basının Değişen Yüzü*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2006, s.19. Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanılmasıyla ilgili önemli adımlardan biri 1727 yılında atılmıştır. İbrahim Müteferrika'nın girişimleri ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın teşvikiyle açılan matbaada Türkçe kitaplar basılmıştır. Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, Tarihsiz, s.42.

² Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831–1923*, İstanbul, 1990, s. 43–47.

³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 15.

Mahmut'un buyruğuyla çıkarılan gazete zaman içinde halkı aydınlatma amacı da gütmüştür. Yaklaşık 1920'li yıllara kadar varlığını sürdüren gazete, 1860 yılında resmi gazete niteliğine bürünmüştür.⁴ *Takvim-i Vekayi* gazetesinden sonra Türkçe olarak çıkarılan ikinci gazete yarı resmi olan *Ceride-i Havadis Gazetesi*'dir. Adı geçen gazete, William Churchill adında bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. İlk basıldığında çok fazla satış yapamayan gazete, daha sonrasında devletten maddi destek almaya başlamıştır.⁵ Bu gazeteler yukarıda da ifade edildiği gibi gazete bağlamında daha sonra Osmanlı Devleti toplumunda büyük etkiye sahip olacak olan fikir gazetelerine öncülük ve örnek teşkil edecek olmaları nedeniyle oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde fikir gazeteciliği devlet eliyle çıkarılan gazetelerden sonra başlamıştır. Fikir gazeteciliği anlamında Ağâh Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Ahval* ilk örnektir. 1860 yılında yayın hayatına başlayan gazete, pek çok araştırmacı tarafından Türk gazetecilik tarihinin başlangıcı olarak alınmıştır. Bu yazarların tezlerini savunmalarındaki ortak görüşü, özgür basının devlet eliyle çıkarılmayacağı fikridir.⁶ *Tercüman-ı Ahval* gazetesi, siyasi konulara değinmesi nedeniyle halk arasında heyecanla karşılanmıştır. Aynı zamanda gazetenin makalelere yer vermesi, gazetenin Türk basın tarihinde ilk olma özelliklerine bir başka gerekçedir. *Tercüman-ı Ahval* gazetesinin, bir başka dikkat çekici özelliği hilal ve yıldız biçiminde bezenmiş başlığıdır.⁷

Tercüman-ı Ahval gazetesini titiz çalışmasıyla bilinen Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* izlemiştir.⁸ Adı geçen gazete, 28 Haziran 1862'de çıkarılmaya başlamıştır. Şinasi'nin Türk basın tarihinde bıraktığı en önemli etkilerden biri, hürriyet fikrini yayma çabasıdır. Gazetede milliyet ve meşrutiyet gibi kelimeler kullanılmıştır. Gazetenin halka yararlı olma ve hizmet etme gibi amaçlarının olduğu bilinmektedir.⁹

Şinasi'nin Türk basın tarihinde açtığı bu yol, sonrasında pek çok gazete ve kişi tarafından takip edilmiştir. 1866 yılında Ali Suavi yönetiminde çıkan *Muhbir*

⁴ Orhan Koloğlu, *İlk Gazete, İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 27; Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. I, S. 6, İstanbul, 1968, s. 35-39.

⁵ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 1970, s. 163.

⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.18-19.

⁷ *Age*, s. 18-19.

⁸ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara, 1989, s. 67-68.

⁹ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s.69.

gazetesi bunlardan biridir. Gazetenin asıl sahibi Filip Efendi'ydi.¹⁰ Muhbir Gazetesi, yönetimin politikasını eleştirmek noktasında basın tarihinde önemli bir yere haizdir. Okuyucu mektuplarına geniş yer veren gazete, yaptığı muhalefet nedeniyle yönetimi kızdırmış, 1867 yılında kapatılmıştır. Bir ay sonra tekrar çıkarılmaya başlanan gazete, Ali Suavi Avrupa'ya kaçınca kapanmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti'nde muhalif gazetelerin Yeni Osmanlılar ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi yönetim karşıtı gruplar tarafından çıkarılmaya başlaması ile basını kullanan bu grupların gücünün farkına varan devlet de gazetelere baskı uygulamıştır. Bu tür gazetelerin bazısı da yurt dışında yayın yapmaya başlamıştır. Bunlardan biri Namık Kemal ve Ziya Bey gibi aydınların çıkardığı *Hürriyet Gazetesi*'dir. Gazete, 19 Haziran 1868'de Londra'da çıkarılmaya başlamıştır. Seçkin bir dil kullanan gazete, düşünce gazetesi olma özelliğiyle bilinir.¹²

Hürriyet Gazetesi gibi yönetimin baskısı nedeniyle yurt dışında çıkarılma zorunda kalan gazetelerden biri de bu çalışmanın odağında bulunan *Osmanlı Gazetesi*'dir. *Osmanlı Gazetesi*, 1897-1904 yılları arasında çıkarılmıştır. Gazeteyi çıkaranlar arasında Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Tunalı Hilmi, Nuri Ahmed, Reşid Bey, Halil Muvaffak, Akil Muhtar ve Refik Bey bulunmaktaydı. Hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini destekleyen gazete, II. Abdülhamit'in baskısından yurt dışında çıkarılmıştır. İlk önce Cenevre'de çıkarılan gazete; 62. numaradan itibaren Londra'da, 68. numaradan itibaren *Folkestone*'da, 120. numaradan itibaren Kahire'de ve 136. numaradan itibaren yayın hayatı son bulana kadar yine Cenevre'de neşrolunmuştur.¹³

Osmanlı Gazetesi on beş gün arayla çıkarılan bir gazetedir. Genellikle sayfa sayısı sekizdir. İçerik olarak ise şunlar söylenebilir: Gazetenin ilk sayfaları genellikle ülkenin içinde bulunduğu siyasi duruma dair makalelere ayrılmıştır. Daha sonraki sayfalarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinden ve yurt dışından gönderilen mektuplara yer verilmiş. Bundan sonraki sayfalarda 'havâdisât' isimli bölüm yer alır ki burada ülkede yaşanan çeşitli durumlara dair bilgiler bulunur. Gazetenin son sayfasında zaman zaman i'lânât ve gazeteye yapılan yardımların dökümü bulunmaktadır.

¹⁰ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 42.

¹¹ Oral, *age.*, s. 94; Kabacalı, *age.*, s. 85.

¹² Koloğlu, *age.*, s.50.

¹³ *Osmanlı* ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Gülser Oğuz, *Osmanlı Gazetesi (1897-1904)*, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 20. Gazete İttihat ve terki cemiyetinin yayın organıdır. Fakat gazete son zamanında farklı grupların eline geçmiştir. Bkz. Oğuz, *age.*, s. 15. ayrıca bkz. Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1995, s. 110, 145.

Osmanlı Gazetesi, Türk basın tarihinde II. Abdülhamit'e sert muhalefetiyle bilinen bir gazetedir. Gazete incelendiğinde, yurt içi ve yurt dışında olan olaylara dair haber verdiği görülmüştür. Bu haberlerden Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu Girit meselesi, Balkanlardaki sıkıntılar ve Balkanlardaki milliyetçi hareketler, Girit ve Balkanlar'daki gayrimüslimlerin Müslümanlara uyguladığı mezalim, Doğu Anadolu'da Ermeni faaliyetleri, İstanbul'daki, Afrika ve Arabistan'daki durum ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Gazetenin bir başka özelliği, hangi konu işlenirse işlensin ve hangi haber verilirse verilsin mevzunun bir şekilde Sultan II. Abdülhamit'in kötü yönetimine getirilmesidir. Gazetenin sürekli yaptığı bir diğer vurgu, devletin kötü durumda olduğu ve bu kötü durumdan ancak ve ancak Meşrutiyet yönetiminin getirilerek kurtulacağı fikridir. Meşrutiyet ve Sultan II. Abdülhamit'in ülkeyi kötü yönettiği fikri, sadece gazeteyi çıkaran yazarlar tarafından değil, gazeteye gönderilen mektuplar tarafından da savunulmuştur.¹⁴

Osmanlı Gazetesine Gönderilen Mektuplar

Osmanlı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak yukarıda da değinildiği gibi İstanbul'un dışında, hatta yurt dışında yayın hayatını sürdürmüştür. Gazeteye yayın hayatı boyunca yurt içinden ve yurt dışından onlarca mektubun ulaştığı görülmüştür. Gazeteye gelen mektupların en çoğu İstanbul'dandır.¹⁵ Dolayısıyla buradaki ironi dikkat çekicidir. Meşrutiyet yanlısı bazı gazeteler gibi, *Osmanlı* gazetesinin de İstanbul'dan uzakta hatta yurt dışında çıkarıldığı bilinmektedir. Bunun yanında meşrutiyet yanlılarının büyük çoğunluğunun da İstanbul'da olduğu gazeteye gönderilen mektuplardan anlaşılabilir. Gazeteye gelen mektuplar o kadar çeşitli şehir ve ülkelerden gelmiştir ki, bu dağılım İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin İstanbul dışında da faaliyetlerini sürdürdüklerinin en güzel göstergelerinden biridir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka husus, *Osmanlı* gazetesinin farklı şehir ve ülkelerdeki cemiyet üyeleri ya da diğer vatandaşlara ulaşabilmesidir. Zira gazeteye gelen mektuplardan, gazetenin bazı gruplar tarafından sürekli takip edildiği anlaşılmaktadır. Bunun en açık göstergesi, gazeteye gönderilen mektupta bir önceki sayıda çıkan bir makaleden ya da mektuptan bahsetmesidir. Bununla ilgili olarak gazetenin elli altıncı sayısı verilebilir. Bu sayının yedinci sayfasında yer alan mektubun "*İstanbul'dan aynen mektub*" başlığını taşıdığı görülmektedir. Bu

¹⁴ Bu gazete genel olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır. Gazetede 104. sayıdan sonra Hürriyetperveran Fırkası Cemiyet-i Merkeziyesinin Vasıta-i Neşriyatı ve 136. Sayıdan itibaren İttihat ve İnkılâp Cemiyeti'nin Vasıta-i Neşriyatı bilgileri yer almaktadır. Bu konuyla ilgili bkz. Oğuz, *age.*, s. 16.

¹⁵ Bkz. Ek. 1

mektup 55. sayıda yer alan Girit'ten Razi isimli şahsın *Hilafet* gazetesi hakkında yazdığı makaleye hitaben yazılmıştır.¹⁶

Osmanlı gazetesine gönderilen mektuplar isimli bu bölümün karmaşadan uzak ve etkili bir şekilde ele alınabilmesi için birkaç yöntem kullanılabilir; fakat her yöntemin bir takım dezavantajları bulunmaktadır. Kullanılabilecek yöntemlerden biri şehir şehir ülke ülke mektupların geldiği yere göre tasnif yapıp konuyu ele almaktır. Bu yöntemin sakıncası, bu şekilde konunun toparlanmasının zor olmasıdır. Zira Ek 1'de de görüldüğü üzere, pek çok şehirden mektup gelmiştir. Konunun anlatılabilmesi için kullanılacak olan bir başka yöntem, konu bazında bir tasnif yapmaktır. Bu tür bir tasnifin konuyu daha iyi toplayacağı düşüncesi ile bu çalışmada tercih sebebi olmuştur.

1- Sultan II. Abdülhamit'i Eleştirme Gayesinde Olanlar

Aslına bakılırsa *Osmanlı Gazetesi*'ne gönderilen hemen hemen bütün mektuplar ve yayınlanan makaleler bir şekilde dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamit'e eleştiri içermektedirler. Ama bazı mektuplar dolaysız olarak padişaha yönelmiş durumdadır. Bu mektupların ortak özellikleri genellikle İstanbul'dan gönderilmeleri ve bazılarının "*Tabaka-i bâlâdan*" imzası taşımalarıdır. Bunun yanında bu gruptaki bazı mektup sahiplerinin Sultan II. Abdülhamit tarafından sürgüne gönderildikleri anlaşılmıştır.

Konu örneklerle devam ettirilirse şunlar verilebilir: İstanbul'dan gönderilen mektup, 1 Teşrin-i evvel 1899 tarihlidir. Yazarı belli olmaya mektubun konusu, Sultan II. Abdülhamit'in kötü yönetimidir. Meşrutiyet yönetimi savunulan mektupta, yazarın fikirlerini ve yaşadığı ortamdan rahatsızlığını en iyi anlatan cümlelerinden "*Yine sene-i devriyesini gördük...*" olmalıdır.¹⁷ Bu konu ve ifadeler gazetenin daha sonraki sayılarında da devam etmiştir.¹⁸ Yine İstanbul'dan gönderilen bir mektupta, İstanbul'da yaşanan asayişsizlikten bahsedilmektedir.¹⁹ Gazetede 1 Kanun-i evvel 1898 tarihinde yayınlanan ve "*Yıldız'dan*" başlığı taşıyan mektupta II. Abdülhamit'e yapılan eleştirinin dozu iyice artmıştır. Bu mektupta Girit ve Tırhala'nın kaybından padişah sorumlu tutulmaktadır. Sultan II. Abdülhamit'in, "*düşmanlarını para ile kendine dost etmeye çalıştığı*" belirtilmiştir. Mektupta, padişahın Girit ve Tırhala kaybedilirken hiçbir şey yapmadığı vurgulandıktan sonra eleştirinin dozunun artırıldığı görülmüştür. Mektup yazarına göre Sultan II. Abdülhamit "*Müslümanlıktan zerre kadar nasibini alsın bunu*

¹⁶ *Osmanlı*, 15 Zilkade 1317(17 Mart 1900), No. 56, s. 7.

¹⁷ *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 1 Teşrin-i evvel 1899, No. 45, s. 5; Benzer mektuplar için bkz. *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 1 Ağustos 1901, No. 89, s. 5.

¹⁸ *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 15 Teşrin-i evvel 1899, No. 46, s. 4.

¹⁹ *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 15 Haziran 1898, No. 14, s. 3.

yapmazdı".²⁰ Buradan gazeteye gönderilen mektuplarda padişaha yapılan eleştirinin dozunun zaman zaman aştığı görülebilmektedir. Bu örneklere benzer bir örnek de gazetenin doksan dördüncü sayısında bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamit'e "*yılan gibi*" benzetmesinin yapıldığı mektubun göndereni belli değildir. Bu mektuptaki şu ifadeler de dikkate değerdir: "*İnsan bu kadar garaiibi hangi hükümdarda görebilir? Bizden gayrı hangi millet vardır ki böyle bir hükümdara tabi olma bahtsizliğinde bulundu?*"²¹ İstanbul'dan gönderilen bu tür mektupların bir benzeri Halep'ten gönderilmiştir. Yine göndereni belli olmayan mektubun yazılma amacı görülen o ki Osmanlı Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasına duyulan sevinçtir. Mektubun sahibi gazetenin çıkmasından duyduğu memnuniyeti dile getirirken, "*çiftçiler, çobanlar hükümetin nasıl düşman-ı insaniyet olduğunu anladılar.*" diyerek yönetime olan eleştirisini vurgulamıştır. Aynı mektupta padişahın islahat yapma sözünde durmadığı ve bunun alışıldık bir durum olduğu dile getirilmiştir.²² Yine "Bir Türk" imzalı bir başka mektubun Mısır'dan gönderildiği anlaşılmaktadır ve padişah, yönetim ve istibdat anlamında eleştirilmektedir.²³ Yine Yıldız'dan gönderildiği anlaşılan mektupta katillerin affedilip mazlumların hapsedildiği dile getirilmektedir. Bu mektupta da "*Hala halifeyim diyor iman kalmamış, bütmiş hayası alçağın izanı kalmamış.*" denilerek padişaha yapılan eleştirinin dozu artırılmıştır.²⁴

İstanbul'dan gönderilen bir başka mektupta da padişah yine eleştirildikten sonra verilen haber dikkat çekicidir. Mektupta yazarlara göre, İtalya prensi suikasta uğramıştır ve bu durum II. Abdülhamit'i endişelendirmiştir. Mektubu gönderenin ifadesine göre padişah da aynı durumu yaşamaktan korkmaktadır.²⁵

Bu kısımda ele alınabilecek diğer mektup örnekleri de padişah tarafından sürgüne gönderilen kişilerin yolladığı mektuplardır. Bunlardan dikkat çekenlerden biri Taşkısla'dan Trablusgarp'a naklolduğu anlaşılan kişiye aittir. Ona göre nezaretteyken namaz kılmayanlara '*namaz kılacaksınız; alanlar abdestle, almayanlar abdestsiz namaz kılacaksınız. Bu namaz Allaba değil padişahadır.*' ifadeleri

²⁰ *Osmanlı*, "Yıldız'dan", 1 Kanun-i evvel 1898, No. 25, s. 5.

²¹ *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 15 Teşrin-i evvel 1901, No.94, s. 4-5. Sultan II. Abdülhamit'e yöneltilen bu nahoş sözler onunla çalışan üst düzey memurlara da yöneltilmiştir. Mesela yine İstanbul'dan gönderilen bir mektupta, Kaptan Paşa'nın hasta olduğu, o ölürse arkasından ağlayacak tek kişinin Sultan II Abdülhamit olduğu yazılmıştır. Bkz. *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 15 Haziran 1899, No. 38, s. 4.

²² *Osmanlı*, "Haleb'den", 15 Kanun-i sani 1898, No. 4, s. 6.

²³ *Osmanlı*, "Midir'dan", 1 Temmuz 1900, No. 63, s. 5.

²⁴ *Osmanlı*, "Yıldız'dan", 15 Mayıs 1899, No. 36, s.5.

²⁵ *Osmanlı*, "İstanbul'dan", 15 Ağustos 1900, No. 66, s. 5.

kullanılmıştır.²⁶ Aynı sayıda yer alan bir diğer mektupta da hapisteki birinin aktardıkları şu şekildedir:

“İlk babs olduğumuz yer eni ve yüksekliği yedi karışlık bir oda. Daba doğrusu istibdad elinden çıkma bir tabut... Merak etmeyiniz; Ulum-u Hayvanlar ile meşgul oldum. Pirelerin envaisi, sivrisineklerin türlü, tahtakurularının her türlüünü müitalaa ettim.”²⁷

Gazeteye Trablusgarp’tan gönderilen bir mektupta oraya sürgün edilen kişinin aktardıkları da dikkate değerdir. İçinde bulunduğu halet-i ruhiyesini anlatan sözler şu şekildedir: “Kendimi düşünmüyorum. Bir ayağım mezarda. Elleri bana bakar iki ibtiyar. Diğer analar babalar gibi bana ağlıyorlar. Ben onları da düşünmem. Bu vatan, bu hilafet, bu devlet ve hilafetin ferdası acaba nasıl olacak?”²⁸

2-Girit ve Balkanlar’da Yaşanan Karmaşayı Ele Alanlar

Osmanlı Gazetesi’ne gönderilen mektupların pek çoğu Balkanlar’dan ve Girit’ten gönderilmiştir. Gazetenin çıktığı dönemde Girit Meselesi bütün hararetini korumaktadır ve Balkanlar’da da milliyetçi hareketler yaşanmaktadır. Dolayısıyla her iki bölgeden gelen ayrılıkçı faaliyetler ve Müslümanlara yapılan zulümlerle ilgili mektuplara sıklıkla rastlanmıştır.²⁹

Memleketin kötü yönetimine dair mektuplar pek çok şehirden gönderilmiştir. Balkanlar’dan da benzer nitelikte mektuplar gazeteye ulaşmıştır. ‘Hudud boyundan’ gönderilen mektupta “Memleketin neresinde inzibat ve intizam var ki hududa olsun? Askere maaş verilmiyor.” denilerek bahsi geçen konu vurgulanmıştır. Göndereni belli olmayan bu mektupta, Müslümanların sefil durumundan “Asakir-i İslamiye dileniyor, Hıristiyan erbab-ı ticarete avuç açıyor.” diyerek bahsetmektedir.³⁰ Selanik’ten gönderilende de bu şehirde eşkiyanın

²⁶ Osmanlı, 15 Kanun-u evvel 1897, No. 2, s. 5.

²⁷ Osmanlı, “Bir Menfi Mektubundan”, 15 Kanun-u evvel 1897, No 2, s. 5. Benzer örnekler için bkz. Osmanlı, 1 Kanun-u evvel 1897, No. 1, s. 8; Osmanlı, “Bizce Malum Meçhul Bir Taraftan”, 15 Haziran 1898, No 14, s. 5.

²⁸ Osmanlı, “Trablus’dan”, 15 Kanun-i evvel 1897, No. 2, s. 5.

²⁹ Girit meselesiyle ilgili bkz. Ayşe Nühket Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, TTK, Ankara, 2006.

³⁰ Bu mektupta ayrıca ilginç bir anekdot da yer almaktadır. Anlaşıldığına göre mektubu yazan kişinin karşılaştığı askerden kaçan birinin anlattıkları dikkate değerdir. Askerden kaçan kişinin sözleri şu şekildedir: “Ben Teselya Savaşı’na katıldım. Üç yerimden yara aldım. Ben askerlikten kaçmadım. Açlıktan, baksızlıktan kaçtım.” Bkz. Osmanlı Gazetesi, ‘Hudud Boyundan’, 15 Temmuz 1899, No 40, s. 6. Sınır boylarında Osmanlı askerinin durumunun kötü olduğunu anlatan başka mektuplar da vardır. Mesela Selanik’ten gönderilen mektupta askerin halinin vahim olduğundan, hastaneyeye gelen askerlerin de levazım eksikliğinden öldüğü anlatılmaktadır. Bkz. Osmanlı, “Selanik’den”, 1 Kanun-i evvel 1898, No 25, s. 7.

türediği jandarma kumandanının da bunların takibi için bölgeye geldiğinden bahsetmektedir. Mektupta aktardığına göre kumandan köylüyü “soyup soğana çevirmiştir”³¹ Yine Selanik'ten gönderilen mektupta memur-u hükümetin ve halkın aç olduğundan bahisle kötü yönetimden dem vurulmaktadır. Aynı zamanda mektupta ancak büyük memuriyettekilerin maaşlarını koruyabildiği belirtilmiştir.³²

Balkanlar'daki milliyetçi hareketleri haber veren mektuplara yer vererek konu devam ettirilebilir. Bosna Hersek'ten gönderilen mektupta, Rusların Sırlar üzerinde nüfuz sahibi olduğundan bahsedildikten sonra bu ayrılıkçı ahvalden zarar göreceğinin “*zavallı Osmanlı*” olduğu dile getirilmiştir.³³ Üsküp'ten gönderilen mektupta Makedonya'da milliyetçi Bulgar komitelerinin çok etkin olduğundan bahsedilmektedir. Mektupta altı yedi bin silahın bulunduğu silah mağarasının keşfolduğundan vurgulanmaktadır.³⁴ Makedonya'dan gönderilen mektupta da Makedonya İhtilal Komitesi'nin Manastır, Selanik ve Kosova'da fesat tohumları ektiğinden bahsedildikten sonra konuya Arnavutlar Kosova ve Manastır'da mevcut oldukça bu gibi kuru ve haksız yaygıların ehemmiyetinin olmadığı belirtilerek dikkate değer bir yorum yapılmıştır.³⁵

Girit ve Balkanlar'dan gönderilen mektupların ortak noktalarından biri Müslümanların gördüğü zulümdür. Arnavutluk'tan gönderilen bir mektupta bunun bazı örnekleri verilmiştir. Mektupla anlatılanlara göre 1312 Mart'ında camide bir Müslüman, gayrimüslimler tarafından boğazlanmıştır. Bunun üzerine Müslümanlar da galeyana gelip bir gayri Müslim öldürmüştür. Gayrimüslimlerin bu taşkınlıklarına benzer bir durum da yine mektuba göre İškodra'ya dört saat mesafede bir karyede olmuştur.³⁶ Bosna'dan gönderilen bir diğerinde de Avrupa devletlerinin bölge üzerinde oynadığı oyunlardan bahsettikten sonra, bölgede Müslümanları koruyan hiçbir devletin olmadığından ve onların kötü durumundan bahsedilmektedir.³⁷ Bu mektupların dışında Girit,³⁸ Müslümanların

³¹ *Osmanlı*, “Selanik'den”, 1 Ağustos 1901, No. 89, s. 5.

³² *Osmanlı*, “Selanik'den”, 15 Mart 1901, No. 80, s. 4.

³³ *Osmanlı*, “Bosna-Hersek'ten”, 15 Haziran 1898, No. 14, s.5.

³⁴ *Osmanlı*, “Üsküb'den”, 15 Mart 1898, No. 8, s. 5.

³⁵ *Osmanlı*, “Manastır'dan”, 15 Nisan 1898, No. 10, s. 5.

³⁶ *Osmanlı*, “Arnavudluk'dan”, No. 65, s. 6.

³⁷ *Osmanlı*, “Bosna-Hersek'ten”, 1 Temmuz 1898, No. 15, s. 2-3.

³⁸ Girit Adası Yunanistan Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra adı geçen devlet için güttüğü Büyük Yunanistan idealinin parçası haline gelmiştir. Bu amaçla Yunanistan adayı işgal etmiştir ve 1896-97 yılları adada savaş yaşanmıştır. Savaşta üstün durumda olan Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin baskısıyla adanın özerkliğini kabul etmek zorunda kaldı. Geniş bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, “Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)”, *Türk*

zulme uğradığının anlatıldığı mektupların geldiği bölgedir. Mesela Girit'ten Zeynelabidin'in yazdığı mektupta bu zulüm ayrıntısıyla anlatılmaktadır.³⁹ Aynı şahsın gazetesinin on birinci sayısında da benzer bir mektup gönderdiği tespit edilmiştir. Mektupta özellikle, İngiliz askerlerinin Müslümanlara karşı kendi dindaşlarını koruduğunun haberi verilmektedir.⁴⁰ Osmanlı askerinin Girit'ten ayrılması ise Müslümanlar için daha zorlu koşullara ortam hazırlamıştır.⁴¹ Bu durum adadan gelen mektuplara da yansımıştır.⁴² Hatta gönderilen mektuplarla halkın Rumların baskı ve tecavüzünden kurtulmak için Selanik'e hicret ettiklerinin bilgisi gazeteye ulaştırılmıştır.⁴³

3-Anadolu, Afrika ve Arabistan'ın Durumuyla İlgili Havadisler

Osmanlı Gazetesi tarandığında devletin çeşitli mahallerinden çok sayıda mektubun gönderildiği görülmüştür. Bu mektuplar sayesinde gerek ülkenin içinde bulunduğu durum, gerek mektup sahiplerinin fikirleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Konu gönderilen bu mektupların örnekleriyle devam ettirilebilir. Mesela Kürdistan'dan gönderildiği belirtilen mektupta şu bilgilere yer verilmektedir:

*"Bayağı'da Ermeniler ve Rus gönüllüleri tarafından hücum başlamış ve bunun halk nezdinde mühim bir heyecana sebep olmuştur. Mektuba göre maballe-i vakada asker olmadığı ve hala gönderilmediği için halk arasında II. Abdülhamit'in Kürdistan'ı Rusya'ya sattığı söylentisi yayılmış".*⁴⁴

Aynı bölgede Müslümanlar ile gayrimüslimlerin çatıştığına dair başka mektuplar da vardır. Bitlis'ten gönderilen mektupta, Ruslarla Ermeniler'in ittifak yaptığı ve Rusya'nın Müslümanlar arasında nifak tohumları ektiği dile getirilmektedir.⁴⁵

Yukarıdaki gibi milliyetçi kıpırdanmaları gösteren mektupların yanında şehirlerin ekonomik ahvalini anlatanlar da bulunmaktadır. Mesela Balıkesir'den

Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. I, S. 6, İstanbul, 1980, s. 15-16; Bayram Kodaman, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tasalya Tarihi)*, TTK., Ankara, 1993.

³⁹ *Osmanlı*, "Girit'den", 1 Mart 1898, No. 7, s.6.

⁴⁰ *Osmanlı*, "Girit'den", 1 Mayıs 1898, No. 11, s. 4. Benzer bir haber Bosna'dan gelen bir mektupta dile getirilmektedir. Avusturya'nın da Müslümanlara karşı gayri Müslimleri koruduğu anlatılmaktadır. *Osmanlı*, "Bosna-Hersek'ten", 15 Haziran 1899, No. 38, s. 4. Benzer mektuplar için bkz. *Osmanlı*, "Girit'den", 15 Teşrin-i evvel 1901, No 94, s. 4.

⁴¹ Girit'ten Osmanlı askerinin ayrılması diğer şehirlerde büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Arnavutluk'tan gönderilen mektupta bu durum dile getirildikten sonra "*Böyle bir şey Arnavutların başına gelse silaha sarılır direniriz*" denilmektedir. *Osmanlı*, 1 Kanun-i sâni 1899, No. 27, s. 4.

⁴² *Osmanlı*, "Girit'den", 1 Kanun-i sâni 1899, No. 27, s. 3.

⁴³ *Osmanlı*, "Girit'den", 15 Kanun-i sâni 1899, No. 28, s. 5.

⁴⁴ *Osmanlı*, "Kürdistan'dan Mektub", 15 Kanun-i sâni 1900, No 52, s. 5.

⁴⁵ *Osmanlı*, "Bitlis'ten", 1 Teşrin-i evvel 1900, No 69, s. 6.

gönderilen bir mektupta Balıkesir'deki halkın sefilliğinden bahsedilmektedir. Mektupta kötü yönetim yetmiyormuş gibi bir de yaşanan zelzele ile halkın daha da kötü duruma düştüğü dile getirilmektedir. Mektupta son olarak halkın büyük bir açlık çektiği dile getirilmektedir.⁴⁶ Ankara'dan gönderilen mektupta da yine memlekette yaşanan ekonomik sıkıntılardan bahsedilmektedir. Bu mektupta ayrıca gümrük vergilerinin adaletsizliğinden ve ticaretle uğraşan ahalinin ne kadar zor durumda olduğundan bahsedilmektedir.⁴⁷ Yine 15 Teşrin-i sâni 1898 tarihinde yayınlanan gazetenin nüshasında Adana'dan gönderilen mektupta halkın kötü durumundan ve çektiği kıtlıktan dem vurulmaktadır.⁴⁸ Bağdat'tan gönderilen mektupta da şehrin harap durumda olduğuna değinilmiştir.⁴⁹

Ülkenin çeşitli yerlerinden gönderilen mektuplarda, işlenen bir başka konu, devletin memurlarının kötü yönetimi ve halka yaptığı zulümlerdir. Mesela Bağdat'tan gönderilen mektupta defterdar ve valinin işini iyi yapmadığı vurgulanmıştır.⁵⁰ Musul'dan gönderilen mektupta da insanları soyan 'Hümavend Aşireti'nin' üyelerinden ve kötü yönetimden bahsedilmektedir.⁵¹

Gazeteye bu konuların dışında farklı içeriklerde de mektuplar gönderilmiştir. Mesela bunlardan bir tanesi Sivas'tandır. 1 Nisan 1901 tarihli nüshada yayınlandığına göre Sivas'ta bir Selçuklu medresesine ait olan değerli eserler, Avrupa'ya kaçırılmaya çalışılmıştır. Durum fark edilince, fiilin önün geçilmiştir.⁵² Bunun dışında Şam'dan gönderilen mektupların konusu ise genellikle yapılmaya çalışılan Hicaz Demiryolu hattıyla ilgilidir. Adı geçen şehirden gönderilen mektuplarda inşaatın durduğundan, çünkü işçilere maaş verecek paranın olmadığından bahsedilmektedir.⁵³ Bir sonraki sayıda aynı şehirden gönderilen mektubun odağında da yine demiryolu inşaatının durması vardır ve inşaat durdurulduğu için padişah ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Hattın yapılamamasının sebebi ise mantıksızlık ve mesleksizlik olarak açıklanmıştır.⁵⁴

4-Diğer Konular

Osmanlı Gazetesi'ne yurt dışından da mektupların gönderildiği görülmüştür. Bu mektupların içeriği padişah II. Abdülhamit'in eleştirisi, cemiyet üyelerinin faaliyetleri, ülkelerin yaşadığı durumlara dair olabilmektedir.

⁴⁶ *Osmanlı*, "Balıkesir'den Mektub", 15 Mart 1898, No 8, s. 5.

⁴⁷ *Osmanlı*, "Ankara'dan", 15 Kanun-i sani 1898, No 4, s. 5.

⁴⁸ *Osmanlı*, "Adana'dan", 15 Teşrin-i sâni 1898, No 24, s. 7.

⁴⁹ *Osmanlı*, "Bağdad'dan", 15 Ağustos 1900, No 66, s. 6.

⁵⁰ *Osmanlı*, "Bağdad'dan", 15 Kanun-i evvel 1900, No 74, s. 7.

⁵¹ *Osmanlı*, "Musul'dan", 15 Kanun-i evvel 1900, No 74, s. 7.

⁵² *Osmanlı*, "Sivas'tan", 1 Nisan 1901, No 81, s. 7.

⁵³ *Osmanlı*, "Şam'dan", 15 Kanun-i evvel 1900, No 74, s. 8.

⁵⁴ *Osmanlı*, 1 Kanun-i sâni 1901, No 75, s. 4.

Paris'ten gelen mektubun yazılış amacı II. Abdülhamit'in yönetiminin eleştirilmesidir. Padişahın 65 yaşına girmesinin ele alındığı mektupta, padişahın baskıcı olarak nitelendirilen yönetimi eleştirilmektedir. Eleştirinin dozu “*Ulema-yı kiram ve taleb-i ulumu habs ve nefi etmekle uğraşıyorsun. Bunların aileleri ne ile geçiniyor haberin var mı senin? Senin bu habersizliğin ehl-i İslama bir halife-i gayr-ı meşru olduğunu isbat etmektedir.*” sözleriyle had safhaya ulaşmaktadır.⁵⁵ Napoli'den gönderilen mektubun asıl gönderiliş amacı İtalya'da Arnavutların Arnavut tarihi ve dili ile ilgili bir toplantı düzenlediklerini haber vermektir. Bu mektupta bir de kongreye katılan Banici Efendi'nin padişahın yönetimini eleştirdiği ve “*Bir an önce def olup gider.*” dileğinde bulunduğu bahsedilmektedir.⁵⁶

Rusya'dan gelen mektuplar da Paris'ten gelenler kadar dikkat çekicidir. Bu mektupların birinde Rusya'nın Çin'i işgal etmek için sınıra asker yığdığı ve kalkan olarak da Müslüman olan Kırgız ve Başkurd askerlerini kullandığından bahsedilmektedir. Rusya'nın buradaki hedefi hem Çin'i işgal etmek hem de Müslümanları kırmak olarak anlatılmaktadır. Mektuptaki “*Rusya'nın İslamları mahv etmek hususundaki mahareti Abdülhamid'den aşağı kalmıyor*” yorumu da dikkat çekicidir.⁵⁷ Yine Mançurya'dan gönderilen mektupta Rusya'nın Çin üzerindeki planlarından bahsedilmektedir.⁵⁸ Bir başka mektupta da Rusya'nın ülkesindeki Müslümanları zulmettiğinden bahsedilmektedir.⁵⁹

Gazeteye Amerika'dan da mektup gelmiştir. Bu mektupta Amerika'nın yönetimi, eğitim sistemi güvenliğinin nasıl sağlandığıyla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Mektupta Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun yönetim şekline kaynaklandığı belirtilmiştir.⁶⁰ Son olarak Osmanlı Gazetesi'ne yurt dışından gönderilen mektuplara örnek olarak Lahey'den gelene değinilebilir. Ahmet Rıza tarafından gönderilen mektup, Lahey toplantısına katılan cemiyet üyelerinin başarısından bahsetmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Ahmet Rıza'nın şu cümleleri dikkat çekicidir: “*Lahey Seyahati Halka yalnız maksad ve mesleğimizi tanıtmakla kalmadı. Fırkamızda kuvvet, ittihad olduğunu da gösterdi. Bana tatlı ümitler verdi.*”⁶¹

⁵⁵ *Osmanlı*, “Paris'ten”, No 65, s. 5. Benzer görüşler 63. Sayının 7. sayfasında da mevcuttur.

⁵⁶ *Osmanlı*, “Napoli'den”, No 84, s. 5.

⁵⁷ *Osmanlı*, “Rusya'dan”, 15 Eylül 1900, No 68, s. 7.

⁵⁸ *Osmanlı*, “Mançuri'den”, 15 Şubat 1901, No 78, s. 8.

⁵⁹ *Osmanlı*, “Rusya'dan”, 1 Şubat 1900, No 53, s. 6.

⁶⁰ *Osmanlı*, “Amerika'dan”, 1 Teşrinievvel 1900, No 69, s. 6.

⁶¹ *Osmanlı*, “Lahey'den”, 1 Temmuz 1899, No 39, s. 1-2.

Sonuç

Osmanlı Gazetesi Osmanlı Devleti'nin ilk meşrutiyet deneyiminden sonra yayın hayatına başlayan, yönetim karşıtı ve meşrutiyet yanlısı bir gazetedir. Gazetecilik anlamında haber verme, halkı bilgilendirme, fikir gazeteciliği yapma gibi misyonları yüklediği görülmüştür. Gazete yayın hayatı boyunca yurt dışında varlığını sürdürmüştür. Genel olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan gazete sonraları farklı Cemiyetlerin yayın organı olmuştur. Buna rağmen gazetenin ortak noktası her zaman Sultan II. Abdülhamit'e muhalefettir.

Sultan II. Abdülhamit'e yapılan muhalefet, sadece gazetede yer alan makalelerle yapılmamış, gazeteye gönderilen mektupların pek çoğunda da yer almıştır. Gazete tarandığında hemen hemen her sayıda çeşitli şehirlerden mektupların geldiği görülmüştür. Bu mektuplar incelendiğinde birkaç sonuca ulaşılabilmektedir. Öncelikle gazetenin pek çok şehre ulaştığı ve okunduğu görülmüştür. Bunun dışında İttihat ve Terakki Cemiyeti yandaşlarının pek çok şehirde olduğu ve birbirleriyle iletişim içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bunun dışında Osmanlı Gazetesi'nin fikirlerini yayma anlamında etki alanının yüksek olduğu da söylenebilir.

Kaynaklar

Gazete

Osmanlı

Kitap ve Makaleler

ADIYEKE Ayşe Nükhet (2006) *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, TTK, Ankara.

BAYKAL Hülya (1990) *Türk Basın Tarihi 1831–1923*, İstanbul.

ERTUĞ Hasan Refik (1970) *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

GERÇEK Selim Nüzhet (1931) *Türk Gazeteciliği 1831–1931*, Devlet Matbaası, İstanbul.

ALTUN Abdülrezzak (2006) *Türk Basının Değişen Yüzü*, Özkan Matbaacılık, Ankara.

HALAÇOĞLU Yusuf (1980) “Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1918)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 6, İstanbul, s.14-25.

- KABACALI Alpay (1990) *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- KODAMAN Bayram (1993) *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesaalya Tarihi)*, TTK., Ankara.
- KOLOĞLU Orhan (1992) *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2014) *İlk Gazete, İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- OĞUZ Gülser (2006) *Osmanlı Gazetesi (1897-1904)*, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ORAL Fuat Süreyya (Tarihsiz) *Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*.
- ORHONLU Cengiz (1968) *Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi, Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. I, S 6, İstanbul, s. 35-39.
- TOPUZ Hıfzı (2003) *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TUNAYA Tarık Zafer (1995) *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul.
- YAZICI Nesimi (1989) *Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme, Tanzimat’ın 150. Yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara, s. 55-84.

EK – 1 Gazeteye ulaşan mektupların geldiği şehirler

	Şehir-ülke	Sayı
1	İstanbul	1,2,3,5,7,11,13,14,24,25,26,27,38,39,42,44,45, 46,47,48, 49,50,51,53,54,55,56,57,60,63,64,66,69,70,78, 85,89,90, 92,93,94,96,99,100,101,103,107,108,109,110,1 11,112, 113,114,115,116,127,13,139,140,142.
2	Selanik	11,78,80,83,89,90.
3	Ankara	42.
4	Yanya	7.
5	Köstence	12,24.
6	Manastır	10,23,83.
7	Ruşçuk	6,14,25.
8	Üsküp	7,10,23.
9	Deliorman	9.
10	Bosna	13,14,15,37,88.
11	Filibe	39,101
12	Arnavutluk	15,19,27,33,40,51,60,61,65,71,75.
13	Amerika	6,69,106,110,112.
14	Süleymaniye	71.
15	Rodos	96.
16	Trablusgarp	2,3,30,34,72,94,98.
17	İzmir	83,86,88,90,91,93,94,101,107,108.
18	Şam	74,75.
19	Kıbrıs	92.
20	Bitlis	69.
21	Sivas	81.
22	Erzurum	74.
23	Halep	4.

24	Bağdat	66,72,74.
25	Edirne	112.
26	Yemen	13,14,19,27,35,37,79,80.
27	Bahreyn	81,82,88,90,91,93,94,95,96,97,98,99,101.
28	Sudan	34.
29	Mısır	63,78,79,98,100,112,113.
30	Musul	74.
31	Kuveyt	100.
32	Girit	2,3,6,7,10,11,13,14,17,20,21,22,23,24,25,26,27, ,28, 29,30,32,33,34,36,37,42,46,48,49,50,52,70,71, 84, 86,87,92,94,95,102,137,139.